

Nygamla försök till reformer av högskoleantagningen

En analys av de nya reglerna för antagningen till högskoleutbildning

(Lars Brandell 2006-09-08)

Inledning

Denna analys handlar om nyheterna i antagningssystemet och vad man nu kan säga om deras konsekvenser. I huvudsak behandlas de *nya reglerna för betygsantagningen*. De kommer att införas år 2010, men påverkar gymnasiestudierna redan från hösten 2007.

Huvudresultaten i denna analys är

- *Det nya systemet för betygsurval blir komplicerat och svåröverskådligt. Risken är stor att det kommer att uppfattas som slumpmässigt och orättvist.*
- *Det är oklart hur systemet kommer att fungera i praktiken, men redan nu kan man konstatera att det kommer att missgynna vissa grupper av sökande som egentligen borde stödjas.*
- *Det finns också en risk att mönstret från år 1977 upprepas, med successiva ändringar allteftersom man upptäcker oväntade och oönskade utfall av reglerna. Då blir antagningssystemet oförutsägbart och svårt att överblicka.*
- *Dagens system för urval (som baseras på betyg och högskoleprov) måste för många sökalternativ kompletteras med (eller ersättas av) andra typer av prov och bedömningar baserade på de krav som den sökta utbildningen ställer. Från år 2007 finns ökade möjligheter för enskilda lärosäten eller grupper av lärosäten att använda sådana särskilda prov i antagningen.*
- *I avvaktan på att det blir allmänt accepterat att de nu beslutade reglerna inte kommer att fungera bör universitet och högskolor förbereda sig genom att utnyttja den möjlighet som nu finns att utveckla och pröva andra metoder för urval än betyg och högskoleprovet.*

Bakgrund

Den svenska statens högskolepolitik är ofta *reaktiv*. Den går i många fall ut på att åtgärda konstaterade missförhållanden. Mera sällan är politikens syfte att förändra eller anpassa verksamheten inför en *framtida* utveckling. Detta gäller i hög grad politiken för antagningen till universitet och högskolor. Det senaste exemplet är de nya antagningsregler som ska börja tillämpas från år 2010. De innehåller bl.a. nya regler för bedömning av de sökandes betyg. De nya reglerna presenterades på DN-debatt av ministrarna Lena Hallengren och Leif Pagrotsky under rubriken *”Nu stoppar vi komvux som gräddfil till högskolan”*:

”Reglerna för så kallad konkurrenskomplettering skrivs om helt. Vi vill bekämpa frestelsen att ta lättvindigt på gymnasietiden och räkna med ett fjärde år på komvux.... Den som höjt betyg på komvux ska aldrig gå före den som sökt på sina gymnasiebetyg. Reformen ska öka rättvisan...”

Vad man inte skrev var att de regler för konkurrenskomplettering som man ändrade hade införts (år 1997) av en partikollega och tidigare utbildningsminister (Carl Tham).

Ansvar för dagens situation vilar därför, menar jag, till stor del på den förda regeringspolitiken och det regelsystem som vi haft sedan år 1997. Men i DN-artikeln verkar det som om ministrarna menar att det istället är gymnasisterna som inte är tillräckligt seriösa i sina studier och att detta gör att regeringen tvingas korrigera:

”Det viktigaste skälet till dagens beslut är att ge gymnasieeleverna en mycket tydlig signal om att arbetsinsatsen och studieresultaten under gymnasietiden har avgörande betydelse. Eleverna ska veta att ansträngningar i gymnasieskolan som ger goda kunskaper lönar sig väl inför fortsatta studier på universitet och högskolor. Vi vill bekämpa frestelsen att ta allt för lättvindigt på gymnasietiden för att i stället räkna med ett fjärde år på komvux.” (DN 21/6 06)

Personligen tror jag inte på att orsaken till att många vill komplettera sina betyg i Komvux är att man har tagit det lättvindigt i gymnasieskolan. Snarare är orsaken att studenterna anpassat sig till systemet och valt den bästa vägen att skaffa sig tillräckligt höga betyg för att komma in på den utbildning man vill gå.

De nya reglerna hälsades allmänt med tillfredsställelse. Dagens Nyheter konstaterade t.ex. på ledarplats under rubriken *Äntligen blir det färre komvuxelever* att

”Alldeles för sent har regeringen tagit ett beslut som minskar betygsegennyttan av att göra ett komvuxår efter gymnasiet. Men bättre sent än aldrig.” (DN 2006-06-22)

Frågan är bara om regeringen och de som välkomnar beslutet är klara över hur de nya reglerna kommer att fungera. Själv menar jag att det är oklart vilken effekt de ändrade reglerna kommer att få. Det är inte säkert att de får de önskvärda resultaten – i detta fall att ”taktikläsandet” i gymnasiet och antalet betygskompletteringar i Komvux minskar. Det finns också en risk att de nya reglerna får helt andra och oönskade effekter.

Man kan konstatera att spåren från tidigare avskräcker. 1977 infördes nya antagningsregler för högskolestudier. Det var ett komplicerat system med olika kvotgrupper m.m. Avsikten var att det skulle underlätta återkommande utbildning. Det skulle bli lättare för nya grupper att komma in i högskolan och arbetslivserfarenhet skulle ge meritpoäng. Personer som varit aktiva i föreningslivet skulle få tilläggs-poäng i antagningen. Vi vet också hur det gick. Under perioden 1977 – 1985 var man tvungen att ändra reglerna på inte mindre än 23 punkter. I de flesta fallen på grund av att reglerna inte ”fungerade” som man önskade. Det visade sig t.ex. att regeln om extrapoäng för föreningslivsmeriter inte ”utnyttjades” av sökande med erfarenhet från det traditionella föreningslivet. Däremot användes den av målmedvetna gymnasister som behövde

höja sina meritpoäng. De startade föreningar på löpande band med sig själva som styrelseledamöter.¹

Det nya urvalssystemet

I det system för urval som kommer att gälla fullt ut från år 2010 bestämmer den aktuella högskolan inom vissa ramar hur det totala antalet utbildningsplatser ska fördelas på olika urvalsmetoder:

- a). Till minst en tredjedel av platserna ska urvalet ske på grundval av betyg.
- b). Till minst en sjättedel av platserna ska urvalet ske på grundval av resultat från högskoleprovet.
- c). Till lika många platser som i b) ska urvalet ske på grundval av resultat på högskoleprovet med tillägg av 0,5 poäng för den som arbetat minst halvtid under minst fem år.
- d). Till högst en femtedel av platserna får urvalet ske på grundval av urvalsregler som den aktuella högskolan själv får bestämma enligt vissa ramar.

Jämfört med dagens system finns två nyheter. En är det som betecknas ”d” ovan d.v.s. möjligheten för enskilda högskolor att anta en del studenter med hjälp av andra kriterier än betyg och högskoleprov. Den möjligheten kommer att finnas redan från höst-antagningen år 2007. Mera exakt *får* (maximalt) 20 procent av platserna på en utbildning fördelas utifrån

1. resultatet på andra prov än högskoleprovet,
2. kunskaper, arbetslivserfarenhet eller annan erfarenhet som är värdefull för den sökta utbildningen
3. andra för utbildningen sakliga omständigheter

Ursprungligen (från år 1997) fick särskilda prov bara användas vid antagning till utbildningar med konstnärlig inriktning och till utbildningar som förbereder för yrkesområden som ställer krav på vissa personliga egenskaper eller särskild kompetens. Sedan några år finns en öppning genom att varje högskola har större frihet att bestämma urvalsgrunder vid antagning till tio procent av platserna för nybörjare. Denna paragraf har dock, såvitt jag har kunna bedöma, i första hand använts för att gynna vissa *grupper* sökande med speciell bakgrund (geografisk, etnisk etc). Den har inte i någon större grad använts för att öka antalet utbildningar med antagning med hjälp av särskilda prov eller andra individuella bedömningar. Nu vidgas möjligheten samtidigt som urvalskriterierna preciseras mera än tidigare.²

Den andra nyheten gäller dem som ska antas på grundval av betyg. Här införs nya och komplicerade regler. Genom dem hoppas man kunna komma tillrätta med det stora

¹ En beskrivning av utvecklingen inom antagningsområdet från år 1977 och framåt finns i Brandell L. och Kim L. *Privilegium eller rättighet – en ESO-rapport om antagningen till högskolan*. Ds 2000:24. den kan också laddas ner på www.lilahe.com/privilegium.pdf

² Det finns också sedan några år en regel som säger att urval också får göras genom prov eller intervjuer vid i övrigt likvärdiga meriter.

antalet ungdomar som efter gymnasiet läser i Komvux för att kunna komma in på högskolan. Dessa regler införs med början år 2010.

Betygsantagningen

I bilagan ges en beskrivning av hur de nya reglerna för betygsantagning är utformade och diskuteras hur de kan komma att fungera för olika typer av sökande. Sammanfattningsvis gäller:

- De nya reglerna är oklart formulerade och kan tillämpas på olika sätt med olika utfall. Sannolikt kommer det reella utfallet för sökande med olika typer av meriter att variera kraftigt beroende på vilken utbildning som ansökan gäller. Hur man än tillämpar reglerna kan de få oförutsedda effekter. Risken är stor att mönstret från år 1977 kommer att upprepas med successiva regeländringar allteftersom olika brister i systemet visar sig.
- Visserligen kommer de nya reglerna för betygsantagning, om de fungerar som regeringen förutsätter, att gynna dem som redan i gymnasiet har lyckats skaffa sig tillräckligt bra betyg i de rätta ämnena. Men reglerna missgynnar inte bara dem som "tagit lättvindigt på gymnasietiden" utan också dem som "valt fel" i gymnasiet eller misslyckats av andra skäl och som vill komma igen genom kompletterande studier på Komvux. Det är knappast så som man tänkt sig att de nya antagningsreglerna ska fungera?
- Risken är stor att de nya reglerna för betygsantagningen kombinerade med införandet av ämnesbetyg ökar osäkerheten och stressen för många gymnasister. Det bidrar inte till ett gynnsamt undervisningsklimat i gymnasieskolan.

Fyra fundamentala fel i betygsantagningen

Problemet att många ungdomar fortsätter efter gymnasiet i Komvux för att förbättra sina betyg har funnits praktiskt taget ända sedan de nuvarande reglerna för betygsantagning infördes år 1997. Redan efter ett år kunde man förutse den nuvarande utvecklingen.³

Men Komvux-kompletteringarna är bara en del av ett större problem: Det är att antagningsreglerna styr in många gymnasister på att jaga *höga betyg* - och inte *goda kunskaper*. Och det kommer inte att ändras av de nya antagningsreglerna. Därför kan man säga att utbildningsministrarna med sina komplicerade regler bara försöker ta bort ett av flera symtom på ett i grunden felaktigt antagningssystem.

Det finns en rad fel och brister i sättet att använda gymnasiebetygen i antagningen till högskolan. Här ska nämnas de kanske fyra viktigaste

Fel 1: Man har inte tagit hänsyn till att dagens betyg i motsats till de tidigare sifferbetygen passar bättre för att bestämma förkunskapskrav (d.v.s. för behörighet) än för att välja ut vilka i en grupp behöriga sökande som ska antas (urval).

³ Se t.ex Bengtsson, U. Gymnasieungdomars inställning till betygen som urvalsinstrument – enkät ht 1998. PM 1999–10–05, Högskoleverket eller Brandell/Kim. Ibid. sid. 88 - 101

I 1966 års gymnasieskolan var betygen relativa. Det betyder i korthet att ett betyg angav hur goda elevens kunskaper var i relation till övriga elever i gymnasiet som läste samma ämnen. Detta passade om man skulle använda betygen för urval. De relativa betygen var däremot mindre lämpade för att precisera behörighets- och förkunskapsnivåer.

De bokstavs-betyg, som introducerades i 1994 års gymnasieskola och som användes fullt ut i högskoleantagningen för första gången år 1997, är målrelaterade och absoluta. Det betyder att de passar bättre än de tidigare (siffer-)betygen för att bestämma nivån på behörighetskrav. Däremot är de sämre som urvalsinstrument.

Den utredning (RUT-93) som föregick besluten om 1997 års antagningssystem konstaterade också att

När det gäller behörighet har det nya (absoluta) betygssystemet klara fördelar jämfört med det tidigare (relativa). Betyget Godkänd på en kurs skall innebära en viss kunskapsnivå för den sökande som bör vara densamma år från år.

Vid urval har det nya betygssystemet nackdelar jämfört med det tidigare. Det gör det svårare att jämföra olika behöriga sökande på ett "rättvist" sätt (SOU 1995:/71)...

Därför menade RUT93 att de nya absoluta betygen inte kunde få en lika central roll i *urvalet* som de tidigare relativa sifferbetygen. Men med den utformning som 1997 års antagningssystem fick, blev resultatet det motsatta. Betygens roll i *urvalsprocessen* förstärktes samtidigt som de nya betygen fick minskad betydelse som instrument för bedömningen av de sökandes *behörighet*. I 1997 års förordning ändrades nämligen den tidigare regeln att krav på särskild behörighet måste vara *nödvändiga* för att kunna tillgodogöra sig utbildningen till att kraven måste vara *helt nödvändiga*. Samma formulering finns i den förordning som kommer att gälla från år 2007. Det kan synas vara en obetydlig språkförändring, men det har i praktiken en ganska stor betydelse. Den gamla formuleringen (*nödvändiga*) kunde tolkas så att behörighetskraven inte fick vara onödigt höga, men att de samtidigt skulle ge en realistisk bild av vad som krävdes för att klara av utbildningen. De nya formuleringen är mera enkelriktad. Inga förkunskapskrav får införas om man inte kan *visa* att de absolut behövs.

Slutsats: Betygens roll för behörigheten kan förstärkas om man återgår till den tidigare formuleringen genom att stryka ordet *helt* i kombinationen *helt nödvändiga*.

Fel 2: Det förutsättes att det ska vara samma regler för betygsantagningen oberoende av om det gäller kraftigt översökta utbildningar eller utbildningar där praktiskt taget alla sökande kan beredas plats.

Hela diskussionen om betygsantagningens utformning har utgått från upplevda missförhållanden vid antagningen till utbildningar som är kraftigt översökta, där det krävs mycket höga betyg för att antas. Sedan har man automatiskt antagit att de regler som ska användas vid urvalet till de kraftigt översökta utbildningarna också ska tillämpas över hela linjen för alla utbildningar (både program och kurser). Det gäller även nu. Därigenom blir antagningssystemet onödigt komplicerat för dem som söker till ut-

bildningar med lågt söktryck. Men det verkar som om utgångspunkten är att systemet inte är rättvist om man inte räknar poäng och urvalsgrupper på samma sätt för alla sökalternativ. Men förutsättningarna och problemen är naturligtvis helt olika vid urvalet till en läkarutbildning där alla måste ha 20,00 för att komma med i den slutliga lottningen, än vid urvalet till en utbildning där man räknar med att kunna ge plats åt alla sökande som har 12,00 eller högre i betygspoäng (med eller utan Komvuxkomplettering).

Slutsats: Reglerna för betygsurval bör utformas olika beroende på söktrycket och andra omständigheter för de olika sökalternativen

Fel 3. Vid urvalet bland behöriga sökande går man bara efter medelbetyget i hela gymnasiebetyget.

Tidigare var det nästan ett axiom att betygsurvalet skulle baseras på betyget i alla kurser som den sökande hade med i sitt gymnasiebetyg. För mig är det mera naturligt, särskilt med dagens betygssystem att man i urvalet ger särskild vikt vid betyg i kurser eller ämnen som har koppling till den utbildning man söker. Det borde också vara möjligt att bortse från betygen i kurser som inte alls är relevanta för den sökta utbildningen. Ett första steg i denna riktning har tagits med införandet av meritkurser och meritpoäng (se bilagan). Men det finns mycket mer att göra.

Det är också svårt att motivera att man ska beräkna medelvärdet av samtliga kurser (motsvarande 2500 poäng) som kommer att ingå i ett slutbetyg. Det gör hela gymnasietiden dramatisk och pressande. Varje betyg från den första kursen hösten i åk 1 blir av betydelse. Man får inte vara svag i enstaka ämnen. Man vågar inte heller chansa och läsa kurser där man riskerar att misslyckas o.s.v. Därför bör bara betygen på en del av de kurser som krävs för en gymnasieexamen räknas med när man bestämmer en sökandes meritvärden. Mera konkret skulle man kunna föreskriva att meritvärdet för en sökande ska baseras på betygen i de 2000 poäng bästa kurserna.⁴

Slutsats: Betygsurvalet fungerar bättre om

- 1) **det blir möjligt att lägga olika vikt vid betygen i de olika ämnena beroende på den utbildning det gäller.**
- 2) **En viss del av betygen i slutbetyget (t.ex 20 – 25 procent av poängen) inte räknas med vid betygsantagningen.**

Fel 4. Man använder hela skalan för betygsmedelvärdet vid urvalet.

Idag finns det utbildningar där man måste ha maximala poäng 20,00 för att komma in på en utbildning. (Ibland är antalet sökande med 20,00 fler än antalet platser så att man måste lotta bland dem för att göra urvalet). För många andra krävs det mycket höga poäng (över 19,50). Det finns stor risk att detta kommer att gälla även i fortsättningen, även om man inför restriktioner när det gäller rätten att plussa betygen i efterhand. Såvitt jag har kunnat se finns det inga övertygande argument för att exempelvis sökande som har 19,50 skulle vara sämre lämpade för studier än de som har 20,00. Däremot är det risk för betygsinflation om man använder hela betygsskalan vid rang-

⁴ Ett förslag om en sådan regel fanns med redan i RUT 93:s betänkande (SOU 1995:71)

ordning av de sökande. Och betygsjakten blir ännu mera accentuerad när det blir svårare (eller kanske t.o.m. omöjligt) att i efterhand reparera ett missat MVG. Därför bör man sätta en övre betygsgräns (t.ex. 18,00) över vilken man inte gör några skillnader mellan de sökande i urvalsprocessen. Men då måste man komplettera med ytterligare prov eller andra kriterier för att välja bland alla sökande som ligger över denna gräns.⁵ Och då måste man också utveckla sådana prov och kriterier (se nästa avsnitt).

Slutsats: Gymnasiets betygssystem kommer att fungera bättre om det anges en övre betygsgräns över vilken man skiljer de sökande på basis av andra kriterier än betyg.

Större möjligheter för universitet och högskolor att påverka urvalet

Snart sagt alla utredningar om antagningssystemet sedan år 1977 har föreslagit att det skulle skapas flera urvalskriterier än bara betygen och högskoleprovet. Speciellt aktuellt har detta blivit efter övergången till den nya gymnasieskolan och de målrelaterade betygen. Detta observerades också av RUT 93 som menade att

”...de nya betygen från gymnasieskolan av en rad olika skäl inte kan få en lika central roll i antagningen som de tidigare. Detta ökar behovet av kompletterande urvalsmetoder vid sidan av betygen och högskoleprovet. Det kan gälla de speciella metoder med intervjuer m.m. som prövas på olika håll, men det kan också gälla mer påtagliga kunskapsprov. Inom flera områden kan det behövas sådana urvalsinstrument redan inför höstterminen 1997.”

Men i den förordning som infördes till 1997 års antagning, och som till större delen fortfarande gäller, var inställningen mycket njuget till kompletterande antagningsprov: Särskilda prov fick enligt 1997 års förordning bara användas som urvalsgrund i fråga om ”*utbildningar som förbereder för yrkesområden som ställer krav på vissa personliga egenskaper eller särskild kompetens*”, och ”*utbildningar med konstnärlig inriktning*”.

Denna formulering gäller fortfarande. Men samtidigt har lärosätena de senaste åren fått möjlighet att pröva andra urvalskriterier än de traditionella betyg och högskoleprov. Och från det kommande årsskiftet kommer högskoleförordningen att ändras så att maximalt en femtedel av utbildningsplatserna på en utbildning får besättas utifrån

”andra särskilda prov än högskoleprovet, kunskaper, arbetslivserfarenhet eller annan erfarenhet som är särskilt värdefull för den sökta utbildningen och andra för utbildningen sakliga omständigheter.”

Här kan man alltså använda kriterier och urvalsmetoder som är anpassade till den utbildning som det gäller. Jag är övertygad om att det för antagningen till många utbildningar (speciellt de som är kraftigt översökta) skulle upplevas som en väsentlig förbättring och bidra till en avdramatisering av antagningsproceduren om högskolorna utnyttjar denna möjlighet. Framtiden får utvisa i vilken grad som detta kommer att

⁵ Så gör man i princip på vissa universitet när vid antagning till läkarutbildningen. Alla sökande med högskoleprovsresultat över en viss nivå (1,7) kallas till en fortsatt urvalsprocess som i detta fall baseras på intervjuer, skriftliga uppsatser etc.

ske. Det finns dock faktorer som kan verka bromsande. En är den vanliga trögheten. Lokalt urval kräver ett större engagemang från den enskilda högskolan och dess institutioner. Man måste själv definiera de kriterier som ska användas. Ofta kan det också förutsätta att man (på egen hand eller i samverkan med andra lärosäten) konstruerar och administrerar speciella prov anpassade till den utbildning det gäller. Ett annat möjligt hinder är att det kan bli svårt att få utrymme för lokalt urval i anslutning till den stora centrala apparat som den centrala antagningen utgör. Detta kommer sannolikt att accentueras när man tar det nya centraliserade antagningssystemet (NyA)- helt i drift.

Det finns ett annat skäl för att det är viktigt att utveckla kompletterande urvalsmetoder. Det antagningssystem som man planerar att införa från år 2010, kommer med stor sannolikhet att bli ifrågasatt allra senast när man ser hur det fungerar. Då är det viktigt att det finns utvecklade och prövade prov och andra urvalsmetoder som kan sättas in i antagningsprocessen med kort varsel.

Bilaga:

Den nya betygsantagningen – regler och konsekvenser

Reglerna

De nya reglerna för betygsantagningen är komplicerade med olika kvotgrupper och bestämmelser hur antagningsplatserna ska fördelas mellan de olika kvotgrupperna. Men en huvudtanke är det ska finnas färre platser (i förhållande till antalet sökande) för dem som läst både i gymnasieskolan och i komvux. Konkret tänker man sig dela upp de sökande i fyra grupper:

Gruppering

Till *grupp I* ska man föra dem som bara har betyg från gymnasieskolan. Till gruppen ska man också föra dem som har minst två tredjedelar av sina gymnasiepoäng från Komvux (d.v.s. de som läst större delen av sin gymnasiekompetens i Komvux.)

Till *grupp II* förs dem som söker på betygen i sin gymnasieexamen kompletterade med betyg som man tagit i Komvux. Det kan gälla betyg i kurser som man läser för att bli behörig till en viss utbildning men det kan också vara ”höjda” betyg som man fått genom att läsa om kurser som man redan har läst i gymnasiet.⁶ Till *grupp II* ska man också föra dem som läst de flesta kurserna i Komvux, men inte tillräckligt många. Har sådana sökande mer än en tredjedel⁷ av betygen från gymnasieskolan hamnar de i grupp II.

Grupp III består av sökande med betyg från utländsk utbildning och *grupp IV* av sökande med studieomdöme från folkhögskola.

Fördelning av platserna

För varje sökalternativ fördelas först de tillgängliga platserna på de olika grupperna i *förhållande till antalet behöriga sökande inom varje grupp*. Därefter för man över en tredjedel av antalet platser som tilldelats grupp II till grupp I.

Det ska alltså finnas fler platser per sökande i grupp I än i grupp II. Det betyder att det blir ”svårare” att komma in för dem som hör till grupp II. Men därmed är det inte bara de som läst upp ett eller flera kursbetyg i gymnasiebetyget som får det svårare. Som ska visas i det följande kan det också bli svårare att komma in för sökande som man snarare skulle vilja gynna i antagningsprocessen.

En annan förändring: Nytt betygssystem i gymnasieskolan

Tidigare har beslutats att man ska ändra betygssystemet i gymnasieskolan. Kursbetygen ska ersättas med ämnesbetyg. Utbildningen ska fortfarande vara organiserad i kurser. Men alla kurser ska höra till ett *ämne*. Om man har läst flera kurser i samma

⁶ Fortfarande blir det alltså möjligt att ”plussa” betyg på en kurs i gymnasiebetyget genom att läsa om kursen i Komvux eller genom att gå till sin gamla skola och pröva om kursen.

⁷ räknat i kurspoäng

ämne ska man få ett sammanfattande betyg i ämnet. Konkret betyder det att eleven får ett betyg på den första kursen i ett ämne som han/hon läser. Om han/hon läser ytterligare en kurs i samma ämne ska betyget avse de sammantagna kunskaperna i de två kurserna. Samma process upprepas sedan för dem som läser en tredje kurs o.s.v. Det betyder att man ”retroaktivt” kan förändra betyget på en kurs som man läst tidigare. Det kan ge både ett högre och ett lägre betyg.

Den första kullen med ämnesbetyg kommer att lämna gymnasiet våren 2010, d.v.s. samtidigt som de nya reglerna för betygsantagning till högskolan träder i kraft.

Regler för poängberäkning.

För de sökande som tillhör grupperna I och II räknar man om betygen till ett *jämförelsetal*. Det sker i huvudsak på samma sätt som tidigare, även om det görs för betygen i en uppsättning *ämnen* istället för en uppsättning *kurser*. Dagens betygsskala översätts till siffror. (MVG motsvarar 20, VG 15, G 10 och IG 0.) Jämförelsetalet är medelvärdet av betygen i de sökandes slutbetyg från gymnasieskolan, viktat i förhållande till antalet gymnasiepoäng som betyget avser. (För sökande som läst i Komvux görs motsvarande beräkning).

Det kan som en konsekvens av införandet av ämnesbetygen inträffa att en sökande har betyget IG i ett ämne där han/hon har läst mer än en kurs. Om vederbörande tidigare (efter att ha läst färre kurser än de som ingår i slutbetyget) haft ett högre betyg (G eller högre) ska detta tas med i medelvärdet, viktat med det antal poäng som legat till grund för detta betyg. De återstående poängen som den sökande läst i ämnet betraktas vid medelvärdesbildningen, såvitt jag förstår, som en ”ny” kurs med betyget IG.

Om man efter det att man fått ut sitt slutbetyg från ett gymnasieprogram har höjt betyget i ett ämne som ingår i slutbetyget genom omprov eller genom att läsa om ämnet i Komvux så byter man det ursprungliga betyget mot det nya när man beräknar jämförelsetalet.

Vid beräkningen av jämförelsetalet tas också med betyg från Komvux-ämnena (kurser?), som den sökande måste ha för att bli behörig till den sökta utbildningen. Där emot tas inte andra kurser, som man fått betyg i efter det att man slutat gymnasiet, med vid beräkningen av jämförelsetalet.

Beräkningsreglerna ger ett jämförelsetal som kan variera mellan 9,00 och 20,00. Det första värdet får man om man precis når upp till kraven för grundläggande behörighet. 20,00 får den som har betyget MVG på alla ämnen och kurser.

Men till jämförelsetalet ska man också lägga *meritpoäng* enligt nya regler.

Meritpoäng.

En sökande kan öka sitt jämförelsetal med maximalt tre poäng om han/hon har betyg från rätt kurser i förhållande till de utbildningar som ansökan gäller. Om jag har läst rätt⁸ (HF bilaga 3) gäller:

- a). Om man har godkänt resultat (d.v.s. minst betyget G) på flera kurser i matematik än som krävs för att bli behörig för den utbildning som man söker, får man *en (1) meritpoäng*. (Om det inte finns några meritkrav i matematik på utbildningen får man en meritpoäng om man läst minst en kurs mer än den för alla gymnasister obligatoriska *matematik 1*.)
- b). Om man med godkänt resultat läst kurser i något av språken *franska, spanska* och *tyska* omfattande minst en kurs mer än som krävs för att bli behörig att börja på ämnesutbildning i det aktuella språket, får man också *en (1) meritpoäng*. Detta gäller oberoende av vilken utbildning man söker till.
- c). För varje ansökningsalternativ ska det finnas angivet ett antal gymnasiekurser som ger ”extra” meriter (*meritkurser*). Det kan vara kurser som ger extra kunskaper i behörighetsämnena (dvs man ska med godkänt resultat ha läst minst en kurs i ämnet utöver det som krävs för behörighet). Det kan också vara kurser i andra ämnen som är värdefulla för utbildningen. Har man lägst betyget G på en eller flera sådan meritkurser får man *en (1) meritpoäng*.

De meritpoäng som man har samlat på sig adderas till jämförelsetalet⁹. Summan ger det *meritvärde* som man konkurrerar med i antagningsprocessen.

Konsekvenser och diskussion

Platsfördelning proportionellt till antalet sökande – en metod med många problem och nackdelar

De sökande ska alltså fördelas på fyra grupper och det tillgängliga antalet platser ska initialt fördelas proportionellt mot antalet *behöriga* sökande i de fyra grupperna. Efter överföring av platser från grupp II till grupp I sker sedan antagningen separat för varje grupp för sig. Detta betyder att den som söker bara jämförs med övriga sökande i samma grupp.

Metoden att fördela platser mellan olika grupper i relation till antalet sökande har använts tidigare. Det har visat sig att det kan ge oväntade effekter.

Inledningsvis kan man konstatera att kriteriet ”antalet behöriga sökande” är oklart. När man söker till högskolan kan man söka till flera utbildningar. I det antagningsystem som introduceras till våren 2007 kan man enligt uppgift söka upp till 20 olika

⁸ Texten är inte helt klar.

⁹ som räknats fram från gymnasiebetyget

utbildningar och kurser.¹⁰ Det betyder att det finns flera mått på antalet sökande. VHS brukar redovisa två sådana mått: Dels *antalet förstahandssökande till utbildningen* dels *det totala antalet sökande till utbildningen*.¹¹ Det mått som har använts tidigare för att fördela antagningsplatser är *det totala antalet (behöriga) sökande*. Det är också det enda rimliga måttet, enligt min mening. Men detta mäter inte säkert "intresset" för utbildningen i fråga.

Om man söker en utbildning eller ej beror inte bara på intresset för utbildningen, utan också på varje sökandes personliga situation. Vissa sökande, särskilt de som ännu inte läser i högskolan, söker sannolikt många alternativ för att vara säkra på att de överhuvudtaget kan komma in i högskolan. Andra som redan läser ett program i högskolan kan enbart söka till en speciell utbildning som man hellre vill gå på för att testa om det är möjligt komma in. Situationen kompliceras dessutom om man på samma blankett måste söka både till hela program och till enstaka kurser.

Det är risk att kvoteringsresultatet kommer att uppfattas som slumpartat och svårt att förutse för dem som söker. Speciellt kommer detta att gälla de första gångerna som man tillämpar de nya reglerna.

Även om kvoteringen av platserna proportionellt mot antalet behöriga sökande skulle upplevas som "rättvist" sker ju urvalet i två steg. Efter den första urvalsprocessen minskas antalet alternativ som varje person får söka, och då kan fördelningen av antalet behöriga sökande på de olika grupperna bli en helt annan än den som var grunden för platsfördelningen.

Speciellt slumpmässiga blir utfallet i de små grupperna *grupp III* (sökande med utländsk utbildning) och *grupp IV* (sökande som gått i folkhögskola). Man kan räkna med att det för många antagningsalternativ bara finns en plats i dessa två grupper¹². I så små grupper är variationen från år till år stor. Ett år kan det finnas exempelvis två mycket kompetenta sökande, varav en kommer in. Ett annat år finns det bara ett antal sökande med svag kompetens. Även då kommer en av dessa in på utbildningen.

Men man kan också som sökande manipulera systemet så att de egna chanserna förbättras. Det gäller framförallt i grupper med relativt få sökande. Man övertalar sina skolkamrater att söka samma utbildning som man själv söker även om de inte är intresserade av utbildningen i fråga. Då ökar man antalet sökande och därmed antalet platser¹³ och därmed också sina egna chanser att komma in. (Om någon av kamraterna har högre betyg och kommer in så kan han tacka nej till platsen.) Det finns exempel på att detta förfarande har förekommit tidigare i liknade situationer.

¹⁰ Den sökande rangordnar vid ansökan de olika sökalternativen.

¹¹ Men man kan naturligtvis också laborera med andra mått på antalet sökande t.ex. antalet som söker den aktuella utbildningen i första eller andra hand o.s.v.

¹² Eller kanske ingen plats. Vid uppdelningen av platsantalet proportionellt mot antalet sökande blir ju utfallet allmänhet inte ett heltal. Då är frågan vilka avkortningsregler som används. Om t.ex. en grupp får värdet 0,4 platser, ska det då ge ingen plats eller ska man alltid höja till en plats. Och vad gör man om utfallet blir 1,4. Bli det en eller två platser? För de stora grupperna (Grupp I och Grupp II) blir inte effekten av avkortningsreglerna så stor. Men för Grupp III och IV kan den vara dramatisk. Idag bestäms antalet platser för de sökande som söker på studieomdömen från folkhögskolor i relation till andelen sökande. Här bestäms antalet platser genom avkortning enligt gällande matematiska regler. I de fall beräkningen slutar under 0,5 platser kommer alltså inte ingen sökande att antas i denna grupp.

¹³ Eller man ser till att det åtminstone finns en plats.

I uppdelningen i fyra grupper verkar man ha utgått ifrån att det inte förekommer någon överlappning, d.v.s. att ingen sökande hör till mer än en grupp. Men det är inte självklart. Man kan mycket väl tänka sig en svensk gymnasist som läser ett år mellan åk 2 och åk 3 i ett annat land och då tar slutexamen där, för att sedan komma tillbaka till Sverige för att läsa åk 3 och ta en svensk gymnasieexamen.¹⁴ Då kan hon räknas både till grupp III och till grupp I. Till vilken grupp ska hon räknas, kan hon vara med i flera grupper eller...? Och hur påverkar det beräkningen av antalet platser för de fyra grupperna?

Redan här kan vi konstatera att det är oklart hur reglerna för indelning i de fyra grupperna kan komma att tillämpas. Men de största frågetecknen uppstår när man ska fördela de sökande på grupp I och grupp II.

Uppdelningen i Grupp I och Grupp II

Något som inte prövats tidigare är uppdelningen av de sökande som har betyg från gymnasium och Komvux i grupp I och grupp II. Här ska det också göras en överflyttning av en tredjedel av platserna i grupp II till grupp I. Det senare innebär att det kan bli väsentligt ”lättare” att få en plats på en utbildning om man hör till grupp I än om man placeras i grupp II. Hur mycket ”lättare” det blir beror på förhållandet mellan antalet sökande i de två grupperna. Om grupp I och grupp II är lika stora kommer dubbelt så stor andel av de sökande i grupp I att antas jämfört med grupp II. (Exempel: Om det finns 100 platser att fördela sammantaget på grupp I och grupp II och det är 100 sökande både i grupp I och i grupp II, så blir det 67 platser grupp I och 33 platser i grupp II.) Ju större kvoten mellan antalet sökande i grupp II och i grupp I är desto större skillnaden i utfallet mellan de två grupperna.. Om det är tre gånger så många sökande i grupp II som i grupp I är förhållandet mellan *andelen* antagna i grupp I och i grupp II 3:1. Det betyder att om det finns 150 sökande i grupp II och 50 sökande i grupp I till en utbildning med 100 platser kommer platserna att fördelas lika (50 platser för varje grupp) Det betyder i sin tur att alla sökande i grupp I blir antagna men bara var tredje i grupp II.

Det är alltså viktigt för en sökande om han/hon blir placerad i grupp I eller i grupp II. Syftet är, som också framgår av den inledningsvis citerade artikeln av utbildningsministrarna, att göra det mindre lönsamt att komplettera sin utbildning i Komvux mer eller mindre direkt efter det att man slutat i gymnasiet. Och så kan det kanske bli. Men det finns flera orsaker till att man läser i Komvux. Det finns (och kommer också att finnas i framtiden) t.ex. sökande till högskolan som visserligen har läst i Komvux men bara kurser som inte har någon betydelse för antagningsituationen. Några exempel:

1. En person med gymnasieexamen har läst några matematikkurser i Komvux (t.ex matematik 2 och matematik 3 för att bli behörig för en ekonomutbildning). Men han söker en utbildning där det inte krävs några förkunskaper i matematik (exempelvis en kurs i kinesiska). Ska då vederbörande föras till grupp II? Vad händer i så fall om han inte sänder in betyget i matematik från Komvux. Då hamnar han i grupp I? Eller ska VHS kontrollera om han har ett ”hemligt” Komvuxbetyg. Som jag läser de nya reglerna är det bara meriter

¹⁴ Det är inte svårt att tänka sig andra typer av överlappningar.

som den sökande återoppar som ska bestämma vilken grupp han ska tillhöra. Han ska alltså föras till grupp I. Men situationen kan vara mer komplicerad än så:

2. Samma person som i exemplet ovan söker inte bara kinesiska utan också en ekonomutbildning, där han måste använda sig av matematikbetyget från Komvux för att bli behörig. Då måste han visa upp detta. Det betyder att han vid antagningen till ekonomutbildningen hamnar i grupp II. Men vid antagningen till kursen i kinesiska måste han fortfarande höra till grupp I eller

Det finns två formella lösningar: Antingen ska den sökande föras till grupp II så snart han överhuvudtaget läst någon kurs i Komvux. Då måste det också skapas administrativa regler så att alla Komvuxbetyg omedelbart rapporteras in till en central där de kan kontrolleras av de berörda antagningsmyndigheterna.

Eller också låter man valet mellan grupp I och grupp II bestämmas av om de lästa Komvuxkurserna är av betydelse för urvalsprocessen eller ej. Det betyder att den sökande kan placeras i grupp I vid urvalet till vissa av de utbildningar han sökt till och i grupp II för andra sökalternativ. I exempel 2 ovan betyder det att den sökande placeras i grupp I vid urvalet av sökande till kursen i kinesiska och i grupp II vid urvalet av sökande till ekonomutbildningen.

Den enda metoden som kan vara rimlig ur rättvisesynpunkt måste vara den senare. Jag tror inte att den första metoden skulle uppfattas juridiskt eller politiskt acceptabel.

Men situationen kan vara ännu mer komplicerad:

3. En gymnasist har läst på NV-programmet. Han har inte läst matematik 5 som är obligatorisk för den som vill komma in på *civilingenjörsutbildning*. Däremot är han behörig att söka direkt till en *högskoleingenjörsutbildning* (där krävs bara matematik 4). Eftersom han gärna vill komma in på någon civilingenjörsutbildning kompletterar han på Komvux med matematik 5. Han söker både *en civilingenjörsutbildning* och *en ingenjörsutbildning*. Han hamnar vid intaget till civilingenjörsutbildningen i *grupp II*. Poängen räcker inte för att komma in. Hans meriter i konkurrensen om ingenjörsutbildningen (som bl.a. innehåller en meritpoäng för matematik 5) är däremot tillräckliga för att komma in i *grupp I* (även utan meritpoängen) men räcker inte för att komma in om han förs till *grupp II*. Enligt reglerna ska han räknas till *grupp II* och alltså inte heller komma in här. Men om han enbart hade sökt till högskoleingenjörsutbildningen och inte talat om att han läst i Komvux så hade han kommit in för då hade han räknats till *grupp I*.

Hittills har vi utgått från att en sökande för varje sökalternativ antingen ska placeras i *grupp I* eller i *grupp II*. Det finns också en tolkning av reglerna där en sökande i ett sökalternativ kan placeras i båda grupperna. Den som är behörig till den sökta utbildningen redan på sitt gymnasiebetyg men som har läst upp vissa betyg eller läst meritkurser i Komvux, skulle kunna placeras *både* i *grupp I* och i *grupp II*. När man sedan gör urvalet för *grupp I* tar man inte hänsyn till de meriter som är kopplade till Komvuxstudierna. De kommer bara med när man gör urvalet bland dem som hör till *grupp II*. Med denna tillämpning av bestämmelserna skulle gymnasisten i exemplet ovan få en acceptabel behandling.

Men då är det viktigt för utfallet i vilken ordning som man fördelar platser i de olika grupperna. Om man först besätter platserna i *grupp I* och därefter platserna i *grupp II* med sökande som finns kvar där får man ett annat antagningsresultat än om man gör samma process i omvänd ordning.

Men om vissa sökande förs både till *grupp I* och till *grupp II* kommer *grupp III* och *grupp IV* att "missgynnas". De får inte sin "rättmätiga" andel av platserna.

Jag kan dock inte för min del finna att man tänkt sig en lösning där en sökande samtidigt kan höra till både *grupp I* och *grupp II*. Det stämmer inte med reglerna så som de är formulerade. De gör ingen skillnad mellan *grupp I* och *grupp II* när det gäller beräkningen av jämförelsetal och meritpoäng. Dessutom står i det pressmeddelande som kom samtidigt med de nya reglerna följande:

"De nya reglerna innebär att de sökande i betygssurvalet *delas in* (kursiverat här) i fyra olika grupper beroende på vilka slags betyg den sökande har."

Det verkar alltså som om man tänker sig en uppdelning i de fyra grupperna ska ske utan överlappning. Men hur regelverket slutligen utformas är oklart idag. Slutsatsen blir:

De nya reglerna är oklart formulerade och kan tillämpas på olika sätt med olika utfall. Sannolikt kommer det reella utfallet för sökande med olika typer av meriter att variera kraftigt beroende på vilken utbildning som ansökan gäller. Hur man än tillämpar reglerna kan de få oförutsedda effekter. Risker är stor att mönstret från år 1977 kommer att upprepas med successiva regeländringar allteftersom olika brister i systemet visar sig.

Men reglerna är inte bara *oklara*. Man kan redan nu se att de kommer att få direkt *oönskade effekter*:

Vilka missgynnas av de nya reglerna?

Syftet med uppdelningen i *grupp I* och *grupp II* och överflyttningen av en del av platserna från *grupp II* till *grupp I* är att det ska vara mindre lönande att "plussa" gymnasiebetygen efter det att man slutat i gymnasiet och också att "spara" vissa kurser och läsa dem i Komvux. Det gäller framförallt de ungdomar som vill meritiera sig för att komma in på högskoleutbildningar med höga poängkrav. Men det finns även andra sökande som kommer att hamna i *grupp II* i det nya systemet och som därmed missgynnas jämfört med dem som lyckas komma in i *grupp I*. Det är bl.a. de som har misslyckats i gymnasieskolan, men som sedan har reparerat detta genom Komvuxstudier. De kommer i de flesta fall att hamna i *grupp II*. Samma sak kommer att gälla för den som läst ett *yrkesprogram* i gymnasiet och som har kompletterat med kurser i Komvux för att bli behöriga att läsa en viss utbildning i högskolan. Exempel:

4. I Dagens Nyheter de 25 augusti i år (2006) står en notis om ett "college" i Rinkeby som ska ge undervisning för dem som hoppat av från gymnasiet. Eleverna ska få möjlighet att komplettera till ett fullständigt gymnasiebetyg så att de kan läsa vidare på högskolan. Undervisningen ges av lärare på Västerorts vuxengymnasium. De studenter som antagits saknar i genomsnitt 400 gymnasiepoäng för att få grundläggande behörighet för högskolan. De kommer att

hamna i *grupp II*, där det ska vara svårare att komma in, om de söker till högskolan.

5. En person har i gymnasiet läst fordonsprogrammet med inriktning mot flygteknik. Efter några års yrkesverksamhet som flygtekniker vill hon fortsätta med en högskoleutbildning till högskoleingenjör med flygteknisk inriktning. För att bli behörig måste hon läsa några kurser i matematik och fysik i Komvux. När hon då söker till utbildningen (som brukar vara översökt) placeras hon i *grupp II*, vilket ger sämre möjligheter att bli antagen. Hon måste antagligen visa upp bättre meriter än de sökande som kommer direkt från gymnasiet NV-program.

Stutsatsen blir:

Visserligen kommer de nya reglerna för betygsantagning, om de fungerar som regeringen förutsätter, att gynna dem som redan i gymnasiet har lyckats skaffa sig tillräckligt bra betyg i de rätta ämnena. Men reglerna missgynnar inte bara dem som "tagit lättvindigt på gymnasietiden" utan också dem som "valt fel" i gymnasiet eller misslyckats av andra skäl och som vill komma igen genom kompletterande studier på Komvux. Det är knappast så som man tänkt sig att de nya antagningsreglerna ska fungera?

Gymnasisternas anpassning till systemet

I den nya gymnasieskolan (2007) finns inom varje program obligatoriska kurser som alla gymnasister måste läsa. Men det kommer också (liksom i dagens gymnasieskola) ges möjligheter att *välja* inriktningar och kurser under studiernas gång.

Antagningssystemets huvudbudskap har varit och kommer också att vara i det nya gymnasiet att man bör välja så att man får så högt betygsmedelvärde som möjligt. Jämfört med situationen idag finns det dock i 2010 års antagningssystem tre komplicerande faktorer när gymnasisterna ska välja inriktningar och kurser. Det är

1. *Uppdelningen på grupp I och grupp II.* Så länge det är oklart hur reglerna för denna uppdelning och tillhörande meritbedömning kommer att tillämpas skapas en osäkerhet för gymnasisterna inför varje val av kurs och inriktning. Man vet inte vilka risker man tar och vilka möjligheter som kommer att finnas att reparera ett val av en kurs där man inte får det betyg man siktar på.
2. *Ämnesbetygen.* Om man väljer en fortsättningskurs i ett ämne, så påverkas även betyget på den eller de kurser som man läst tidigare i ämnet. Det ger en chans för den som tidigare fått låga betyg på dessa kurser att "höja" dem. Men det betyder också att den som har höga betyg på de tidigare (obligatoriska) kurserna i ämnet riskerar att "tappa" redan "erövrade" betyg. Om man riskerar att "tappa" betyg ger de nya reglerna en liten möjlighet att "rädda" de betyg man redan "erövrat". Om man presterar så dåligt på den kurs man just läser att det nya ämnesbetyg blir IG så kommer istället det tidigare betyget att komma med i jämförelsetalet när man söker till högskolan. För mig är det oklart om man i slutbetyget kan ersätta den aktuella kursen med någon annan där man kan skaffa sig bättre betyg.
3. *Meritkurserna.* Man kan få tilläggspoäng om man med godkänt resultat har läst en meritkurs. Men uppsättningen meritkurser kommer att variera beroende

på sökalternativet. Om man satsar på en ”svår” kurs och får betyget G så kan det ge ett plus om man söker något alternativ där kursen är meritkurs. (Det kan visserligen hända att man samtidigt har sänkt betyget på tidigare lästa kurser i ämnet. Men i allmänhet kommer det att ”gå med vinst”). Om man däremot i framtiden söker en utbildning där kursen inte är meritkurs blir det en felsatsning. Det hade varit bättre om man valt en lättare kurs där chansen varit större att få ett högt betyg. Många gymnasister vet inte vilken högskoleutbildning de kan komma att söka när det blir aktuellt. (Det beror också på hur antagningspoängen utvecklas och på de betyg man får i framtiden.) Därför blir valet av presumtiva meritkurser för många en verklig chansning.

Det finns alltså många olika faktorer som påverkar strategin för den gymnasist som vill optimera sina chanser att komma in på en lämplig högskoleutbildning. Styrande kommer att vara dels hur antagningsreglerna till sist kommer att utformas, dels utfallet o form av antagningspoäng till *grupp I* respektive *grupp II*. I presentationen av regeringens beslut utgår man implicit från att det kommer att krävas högre poäng i *grupp II* än i *grupp I*. Men det är inte säkert för alla sökalternativ. Det är troligt att poänggränsen till *grupp II* blir högre för många utbildningar men det kan också bli tvärtom i andra.

Man kan inte heller nu avgöra hur de som inte kommer in på en önskad utbildning enbart på sitt gymnasiebetyg kommer att handla. Försöker man att öka sina poäng genom att läsa på Komvux och så småningom komma in i *grupp II*-antagningen eller siktar man in sig på något annan utbildning. Det kan möjligen bli så att det blir färre personer än idag som använder Komvux för att förbättra sina meriter, men att de personer som gör det läser betydligt längre i Komvux.

Risken är stor att de nya reglerna för betygsantagningen kombinerade med införandet av ämnesbetyg ökar osäkerheten och stressen för många gymnasister. Det bidrar inte till ett gynnsamt undervisningsklimat i gymnasieskolan.